

mäntyöstä. Seuraavan tutkijan ei tarvitse aloittaa alusta. Taidekasvatuksen yhdistäminen henkilökohtaiseen itsekasvatusprojektiin on Kiiskisen väitöskirjassa uniikkia. On syytä lopuksi korostaa, että Kiiskisen väitöskirja ei ole pelkästään tutkimus Aleksanteri Ahola-Valosta tai Kiiskisen omasta kasvusta, vaan se on meille havainnollinen malli esteettisen ja eettisen yhteydestä tai yhteyden mahdollisuudesta maailmasuhteessamme. Kiiskiselle esteettinen merkitsee sananmukaisesti kehollista aistimellisuutta, sillä hän sitoutuu monivuotiseen keholliseen kurinalaisuuteen omassa itsekasvatusprojektissaan. Sinänsä esteettisyys ruumiillisena aistimellisuutena ei ole filosofialle ja kasvatusajattelulle vierasta, piti hän antiikin nuorukaistenkin harjoittaa ruumistaan jalostuakseen miehiksi. Feuerbach ja erityisesti Nietzsche nostivat lihallisen ihmisen maailmallisuuden lähtökohdaksi. Maurice Merleau-Pontyn ruumiinfenomenologia, jolla on heuristista merkitystä Kiiskisen työssä, on kiertämätön merkkipaalu nykyajan filosofiassa niin ontologisessa kuin elämänpoliittisessakin mielessä. Merleau-Pontyn myöhäisfilosofian radikaali ”lihan” (monistinen) ontologia tulee nousemaan vielä tärkeäksi ekologisessa merkityksessä.

Juho Hollo on Kiiskiselle kaikkein tärkein ajattelija. Väitöskirjassaan *Mielikuvitus ja sen kasvattaminen* (1919) Hollo toi esille esteettisen perustavan merkityksen mielikuvituksen ja siten myös moraalisen imaginaation kehittymiselle. Hollon ajatukset ovat jälleen ajankohtaisia, ja omana aikanaan hän oli edellä aikaansa, mutta toki sukulaisyhteydessä varhaisempiin ajattelijoihin, estetiikan ja kasvatuksen suhteessa erityisesti Friedrich Schilleriin. Schiller esitti *Kirjeissään*, että henkisesti alaikäisinä elävät voivat kehittyä ainoastaan, jos heidän viettivoimiaan hillitään oikeanlaisella kasvatuksella. Järjen ääni saa sijaa vain, jos intohimojen vaikutusvaltaa vähennetään tunteita jalostamalla. Vapaus on elämistä järjen mukaan. Tunteiden ja viettien kultivoinnissa taiteilla on keskeinen asema. Siten esteettinen kasvatus saa avainroolin tiellä kohti yhteiskunnallista vapautta. Juuri tästä vapaudesta on perimmältään kysymys myös Jouni Kiiskisen tutkimus- ja itsekasvatusprojektissa.

Veli-Matti Värri on kasvatustieteen professori Tampereen yliopistossa.

Matkalla maailman osaavimmaksi kansaksi

Juhani Sarsila

Sauli Salmela 2011. Vesitettyä skolastiikkaa? Varhaismodernin subjektikäsitteiden aristoteelisesta perustasta. Tuomas Akvinolaisen ja John Locken kognitioteorioiden vertailua. Acta Universitatis Tamperensis 1665. Tampere: Tampere University Press. 335 s.

Tutkimus edustaa elävää perinnettä, Ikifilosofiaa (*Philosophia perennis*). Salmela arvostelee kovin sanoin paradigman statukseen nousutta konstruktivismia ja sosiaaliteknologista koulutususkoa. Konstruktivistit lukee harmikseen kirjan esipuheen alusta (s. Iii):

Maamme hallitus on kirjannut tavoitteekseen "nostaa suomalaiset maailman osaavimmaksi kansaksi vuoteen 2020 mennessä". Samaan aikaan se elävöit-

tävä sivistys, jota latinan kielessä kutsutaan esimerkiksi nimellä humanitas ja joka kreikaksi on παιδεία, käy kuolinkamppailua [kr. ἀγών agon - lis. JS] talouselämän ohjaileman politiikan kuristuksessa. Koulutuspolitiikan nykyihanteita ovat tehokkuus ja hyödyllisyys, jotka tulkitaan tuotannollis-taloudellisiksi, kvantitatiivisiksi käsitteiksi. Tehokkuuden tavoittelussa alhaista huippuaan [oxymoron-tyylikuvio - lis. JS] ylevä sivistys uhkaa vajota unohtuksen hämärään vieden mukanaan kulmakivensä eli hyveen (lat. virtus, kr. ἀρετή) – joka Epikurosta lainatakseni erottaa ihmisen (muista) eläimistä, tai, kuten Aristoteles sanoo, viisaan sivistyksestä välinpitämättömästä rahvaan massasta oi πολλοί).

Filosofi Demokritos ylisti sivistystä (*paideia*) menestyjien komistuksena (kosmos) ja onnettomien ainoana tukena ja turvana. Tähän Salmela lisää, että kansallisfilosofimme Snellman painotti sivistyksessä olevan Suomen ainoa pelastus. Nyky-Suomen konstruktivistien ja koulutuspoliitikkojen visioissa Snellman on liukunut menneisyyteen yhtä etäiseksi ja oudoksi hahmoksi kuin Kreikan Demokritos. Traditio on murtunut. Valistus tuli erottaneeksi toisistaan moraalien ja tiedon. Se oli virhe. Sittenkin hyveet saivat mennä. Voi kysyä, joko tieto on seurannut perässä.

Subjekti ja kognitio merkitsevät erityisen paljon Salmelan esiin nostamalle *curriculum*-teorialle ja -historialle (jota eksploikoin alempana). Tutkimuksen otsikko on retorisesti nerokas tautologia. Siinä välähtää kolmen kielen (latinan, kreikan ja suomen) raja-alueella aktivoituva kuva: *varhaismodernin subjektikäsitteiden aristoteelisesta perustasta* (= subjektistia). Oppisana subjekti (suomeksi 'alusta' tai 'perusta') palautuu latinan termiin *subiectum*. Se on käännös kreikasta (*ὀποκειμενον, hypokeimenon*). Teknisenä terminä näemme tekstissä myös kognition. Abstraktina käsitteenä *kognitiota* ei voi kääntää vaan vain tulkita. Jos kognitio olisi vain sana, se voitaisiin tulkita suomeksi siten kuin tekstiyhteys oikeuttaa. Käytännössä metodi (johdonmukaisuus), joka sisältää niin sanotun säästön periaatteen, vaatii teknisen termin käyttöä eli kognition (lat. *cognitio*) pysyttämistä kognitiona.

Aineisto osoittautuu laajaksi, monipuoliseksi ja oikein tulkituksi. Opus käsittää 335 efektiivistä, asiasisällön ja ison merkkimäärän täyttämää sivua. Tiivistelmässä ja käännöksessä olisi ehkä ollut diplomaattisempaa mainita ensimmäiseksi avainsanaksi kasvatusfilosofia keskiajan filosofian asemesta.

Väitöskirjan alanooteista lukuisat ovat vähintään perusteellisia. Tekstinsisäiset sulkuviitteet olisivat vaatineet lukijalta fyysistä ponnistusta. ”Taistelussa väsyvät ensiksi silmät”, huomautti Cornelius Tacitus. Salmela esittää jopa latinaksi mittavia, dokumentaatiota lujitavia sitaatteja. Niissä ilmenee transparenssin *topos* (lat. *locus*) tai postmodernin 'hyve'. Hyveenä ei läpinäkyvyyttä, kuten muutakaan hyvettä, toki ole tapana esittää – kuten ei liioin eettisyyttä (vaikka eettisyyttä sopii tahallisen tautologisesti kutsua hyveeksi *par excellence*). Niin sanottu eettisyys saatiin tuontitavarana suomen uusimmaksi konsulttityöpokseksi heti 'tahtotilan' jälkeen. Sauli Salmela on antanut vahvan näytön tahtotilastaan tehdessään vapaa-aikanaan (kr. *σχολή*) vaativaa tutkimustaan.

Alanootteja sopii pitää miniesseinä. Huumoria ja kulttuurikritiikkiä voi tuskin niissä erottaa toisistaan. Luvussa, jonka nimi on ”Akvinolainen: kontekstualisointia”, Salmela valaisee raha- ja menestyspuheeseen syöpyneen konsulttikielen toposta 'osaaja' johdannaisineen viitisenkymmentä riviä pitkässä alanootissa numero 21 (s. 61–62) seuraavasti:

[– –] ὁ ἐπιστήμων, joka kääntyy konsulttikielelle "osaajaksi", mutta nominalistisesti ja attributiin kera myös huippuosaajaksi" (ὁ ἀριστος ὁ ἐπιστήμων) – joita osaamiskeskuksiksi muutetuissa oppilaitoksissa tuotetaan asiakkaan eli

tilaajan tarpeita vastaamaan. Yliopiston nykykreikankielinen nimi on πανεπιστήμιον, ja se merkitsee kaiken käsittävää tai kaikkiallista osaamiskeskusta. Se on iskevämpi kuin latinan universitas magistrorum et scholarium, joka alkuperäisessä arkisuudessaan tarkoittaa vain samaan suuntaan tai yhtä kohden kääntyneisyyttä [– –] eli opettajien ja opiskelijoiden yhteisten intresiensä ajamiseksi muodostamaa korporaatiota.

Nyt puhaltavat uudet tuulet ja ulkopuoliset voimat ovat pesiytyneet yliopistoon. Siksi kieli on muuttunut. Salmela jatkaa (s. 61–62):

Sitä vastoin tämän päivän osaamiskeskuksissa laatujohtaminen ja sertifioidut laaturjestelmät varmistavat osajatuotannon tasalaatuisuuden, ja tuotantoprosessia valvotaan erilaisten seurantaindikaattorien avulla. Kustannustehokkuuden maksimoimiseksi resursseja on tietenkin kohdennettava tämän tästä uudelleen, jotta mahdollisimman standardilaatuisia mutta ehdottoman asiakaslähtöisiä huippuosaajia voidaan tuottaa mahdollisimman suuri määrä mahdollisimman lyhyessä ajassa ja mahdollisimman vähäisin kustannuksin.

Yliopistosta on tiedekunnat poistettu ”pimeän keskiajan” feodaalisina jäänteinä. Tilalle yliopisto on saanut moderneja ja entisestään byrokraatoituvia feodaalisia rakenteita. Lämpivä laistu yliopisto ei halua erota muista liikelaitoksista: yliopistossa vilisee yksikköjä, johtokuntia, opetuksen kehittäjiä ja auditoijia.

Alanoottien tai viitelaausten tekstimassa ilmenee usein retoriselle traditiolle uskollisina digressioina. Nämä poikkeamat valaisevat *curriculum*-aihetta. Ne antavat näytön Salmelan oppineisuudesta ja todistavat samalla hänen eksistentiaalisesta huolestaan (*Sorge, concern*) lukijaa kohtaan. Tutkija antaa kiinnostuneelle, kriittiselle ja osin tietämättömälle lukijalle edellytykset seurata tekstiä. Laaja luku ”Alustavia huomioita” (s. 1–53) täyttää johdannon tehtävän, ja tutkimusaiheensa ja tutkimustulostensa perillemenon Salmela varmistaa pitkässä ja silti tiiviissä luvussa nimeltään ”Lopuksi” (s. 273–290). Sana loppu assosioituu latinan ja kreikan sanoihin (*finis, τέλος*). Kumpikin merkitsee lopun lisäksi tarkoitusta ja implikoi siten Salmelan teleologista ihmis- kasvat- ja oppimiskäsitystä. Ja hän puhuu lämpimästi hyveen puolesta. Teoksessa elävät Kreikan *παιδεία* sekä Rooman ja länsimaiden *humanitas* ja *Bildung* sekä Suomen sivistys.

Kiinnostavuus on nykyisessä flow-hakuisessa sivilisaatiossa isoäänisesti korotettu tähdelliseksi topokseksi jopa ”poeettista”, siis luovaa teosta arvioitaessa. Kiinnostavuus lisää, kuten tiedetään, näkyvyyttä. Se taas liittyy mm. *visio*-nimiseen topokseen – ja tietenkin strategiaan ja missioon. Nämä ja muut topokset palautuvat tärkeiden filosofian ja kasvatustieteen teoreetikkojen kuten Aristoteles, Cicero ja Quintilianus topiikka- ja inventio-aiheisiin tutkimuksiin. Salmelan teos on kautta linjan kiintoisa.

Epäilemättä Salmela ”syyllistyy” alusta loppuun niin sanottuun muutosvastarintaan. Sekin kuuluu topoksiin. Muutosvastarinta on arvokas hyve niiden klassillisten hyveiden joukossa, joita hän puolustaa. Niistä on vähitellen tullut ”deficit-tuotteita”. Kierkegaard valitti ”eksistentiaalisesti”, ettei ihmisestä ole mihinkään. Hän ennakoii ihmisen rappeutumista, tämän nominalisoitumista teknologisessa ja normittomassa nykytodellisuudessa. Siinä ”*homunculus*” eli ”*Das Man*” mainiosti viihtyy saadessaan kaiken haluamansa. Edes tieteeseen eivät normit kuulu (s. 286, n. 43), ja tiede näyttää mallia muille aloille.

Modernia kasvatustieteen ja muutakin alaa hallitseva, isoäänisesti itseään myyvä ei-normatiivinen konstruktivismi palautuu 1300-luvun filosofiseen nominalismiin. Moderni konstruktivismi merkitsee suvustaan huonontunutta nominalismia. William Occamilaisen nomina-

lismi ilmeni sentään hyvekorosteisena. Sama koski John Lockeä. Sitä vastoin nominalismin viimeisin sana, konstruktivismi, ei hyveistä puhu eikä pukahda. Selitetään, että on yhtä monta moraalista kuin ihmistäkin ja yhtä monta ”kielioppia” kuin kielenkäyttäjää ja yhtä monta koulutusohjelmaa kuin on koulutettavia. Konstruktivismissa jokaisen tuntuu olevan lupa tehdä, mitä mieli tekee. Jokaisella kuuluu olevan ”pöytälaatikossaan oman elämänsä käsikirjoitus”. Sellainen äärimmäinen individualismi tai nominalismi tarkoittaa usein piittaamattomuutta yhteisestä hyvästä. Samalla se lupaa tosiasiallisia vaikeuksia eikä vain ”haasteita” usealle oman elämänsä subjektille. Konstruktivismi koettaa peittää perustavan heikkoutensa vaikenemalla siitä metafysiikasta, johon se perustuu silloinkin, kun se sen tuottuneena kieltää.

Konstruktivismin metafysiikka jää eksplikoimatta – arvatenkin ”mielettömänä”. Jos se tulkitaan kantilaisittain transsendentaalin subjektin radikaaliksi, noumenaaliseksi vapauksiksi ja autonomiaksi, opettajan ja kasvattajan rooli hämärtyy. Opettajaa ja kasvattajaa ei kohta enää tarvita; he saavat mennä hautoihinsa makaamaan; oppijat oppivat kaiken itse. Näin kirjoitti Tampereen yliopiston valkoiseen tiedotuslehteen opetuksen kehittämisspäällikkö.

Salmelan väitöskirja presentoi ja representoi kasvatustiedettä, erityisesti *curriculum*- eli opetussuunnitelmateoriaa ja – historiaa, sekä kasvatustieteellistä ja kasvatustieteellistä filosofiaa. *Curriculum* tarkoittaa kasvatuksen ja koulutuksen sekä organisatorista että intellektuaalista ja moraalista keskustusta mutta ei konsulttien ”osaamiskeskusta” eikä liioin pelkkää ”oppimisympäristöä”. Salmela näkee *curriculum*-teorian yhteisenä lähtökohtana kahdelle tärkeimmälle kasvatustieteelle: ne ovat saksalainen *Bildung* ja sen amerikkalainen vastine *Curriculum*. Suomeenkin ovat molemmat tulkinnat vaikuttaneet.

Salmela nostaa kasvatustieteen ja -filosofian kulttuuritieteeksi ja -tutkimukseksi. Lisäksi hän esiintyy vallitsevan paradigman tai kulttuurin tai sivilisaation kriittikkona. Tekijää tulee luonnehtia interdisiplinääristiksi. Hän liikkuu suvereenisti muun muassa tietoteorian, ontologian sekä käsitetutkimukselle tärkeiden filologisten ongelmien parissa. Salmela osoittaa sentasoin kasvatustieteellistä ja kulttuurifilosofista näkemystä, jonka edustajina vanhempi polvi muistelee Snellmania, Holloa, Ahlmania ja Harvaa. Paradigman vaihtamiseksi tai palauttamiseksi tarvitaan uusia työpanostuksia. Salmela esitteli työssään sitkeyden ja älyllisen rehellisyyden metodologisesti tärkeitä hyveitä (*labor, perseverantia, industria*). Itseen kohtaan hän ei armoa tunne; hän rakastaa ankaraa puurtamista; sitä ilmaisee *φιλοπονία* (*filoponia*) eli rakkaus vaivojen ja vastusten kohtaamiseen. Salmelassa personoituu Georg Henrik von Wrightin huikea ja nyky-yliopiston hallinnan ja kontrollin eetokselle täysin outo ajatus: ”Tiede asettaa absoluuttisia vaatimuksia harrastajalleen”.

Salmelan mukaan kasvatuksesta - ellei ole parempi puhua koulutuksesta - on tullut poliittisen vallankäytön instrumentti. Hän muistuttaa, että Locke – kaiketi jonkun yllätykseksi – korostaa hyvettä eli sisäisten motiivien merkitystä ulkoisten eli behaviorististen motiivien sijaan. Moraali on järkeen uskovaalle Lockelle toisin kuin konstruktivistille kasvatuksen korkein päämäärä (s. 284–285). Salmela luonnollisesti torjui myös behaviorismin:

Loogisen positivismin ontologisten ja kieltä koskevien oletusten ja metodologian varaan rakentunut klassinen behaviorismi kannatti jyrkimmillään eliminatiivista materialismia psykofyysisen ongelman selittämiseksi [– –] Mentaalinen kieli ja intentionaalinen terminologia – jopa tietoisuuden käsite – palautettiin fysiologiseen kieleen. Okkamilainen partaveitsi heilahti, ja jumalankuvasta operoitiin pavlovinkoira positivismin, reduktionismin ja ja teorian

esteettisyyden hengessä. Tämän kauneusleikkauksen onnistumisesta ei vallitse consensus gentium, eikä tämä Skinnerin rottien jälkeläinen ole luova, itseään ja elinolosuhteitaan tietoisesti muokkaava subjekti vaan stimuluksiin reagoiva kuluttaja ja oppija. (s. 284)

Mennyt on toisaalta elävästi läsnä; toisaalta se on poissa tilastomatemaattisesti orientoituneen tutkijan torjumana. Kaikki on tallella, mutta kuitenkin menetetty – ja silti jälleen voitettavissa. Salmela käy Karl Jaspersin tavoin keskustelua myös edeltäjiensä kanssa. Hän kohtaa toisten ajattelussa ja argumentoinnissa myös puutteita. Tekijä näyttää esimerkiksi Locken ajautuvan ristiriitaan itsensä kanssa: Locke ei huomaa esimerkiksi sitä, että hän (ikään kuin oman itsensä ”pimeässä nurkassa”) sittenkin kuuluu aristoteelis-skolastiseen traditioon. Toki Locke kuuluu samalla uudemman ihmiskäsityksen rakentajiin. Nähtävästi Locke on tulkittu melkoiselta osalta väärin. Nykyisin sivuutetaan se tosiasia, että Locke tosiaan nosti moraalin kaiken muun edelle. Itsehillintä on Lockelle hyveiden kuningatar – hänestä on tehty modernimpi kuin hän itse oli. Hänen vaikutushistoriansa ilmenee hyvin merkittävänä siirryttäessä 1700-luvulta aivan moderniin. Kaikki vaikutushistoria on kuitenkin hyvin ongelmallista ja avointa tulkinnoille. Salmelan tulkinnat ovat poikkeuksetta perusteltuja, ja hän näkee selkeästi periodisoinnin ongelmat.

Tuleva otetaan käsitteellisesti haltuun ja rakennetaan nykyisyyttä paremmaksi, jos ja kun historia ja vallitseva tilanne tunnetaan. Pitää tietää, mistä traditio saa alkunsa, kuinka se toteutuu ja missä se mahdollisesti murtuu. Salmela ei lankea tulevaa hahmottavassa (kasvatus)ajattelussa vaanivaan, katteettomaan optimismiin. *Curriculum*-teoria on saanut Salmelasta vahvan protagonistin: pyritään vapautumaan kasvatustieteessä ja muualla, minä nimisenä missäkin ”rakentuvasta” (normittomasta) konstruktivismista ja myös niin sanotun eksaktin tilastomatemiikan poliittisesti tiedostamattomasta, mutta silti sumeilemattomasta ja yksisilmäisestä käytöstä (”*evidence-based research*”). – Ikävä kyllä, suomalainen koulutusjärjestelmä noudattaa nykyisin amerikkalaista teollisen työn organisointiin ja johtamiseen kaavaillun ”tieteellisen liikkeenjohdon” mallia (s. 279).

Arvot ovat inhimillisen toiminnan ensimmäisiä perusteita – sen metafyyssinen perusta. Ja hyvä elämä on kasvatusteoriassa, jos ihminen oppii ja hänet opetetaan elämään siveelliset arvot, hyveet silmämääränään. Kaikki valinnat ovat poikkeuksetta arvovalintoja. Empirismistä kuten logiikastakaan ei ole legitimoimaan itseään omien menetelmiensä avulla. Ja kasvatus tarvitsee retoriikkaa, muun muassa retoriikan dialektisia päätelmiä ja vaikutusmoduksia (λόγος, ἦθος, πάθος).

Käsitetutkimus on ihmistieteellisen tutkimuksen lähtökohtaisesti vaikein ja onnistuessaan antoisin orientaatio. Salmela lähtee liikkeelle sellaisista vaikeista erityistopoksista kuin vertailu, merkitys, tarkoitus ja arvo, ja argumentointi on kauttaaltaan erittäin vaikuttavaa. Vertailun topos näkyy jo Salmelan työn nimessä. Salmelan varsinaisena metodina tavataan rekonstruktio. Työ perustuu niihin historiallisiin rekonstruktioihin, jotka tekijä on abstrahoinut Akvinolaisen ja Locken teosten korpuksista. Tutkimus esittää havainnollisesti kasvatustieteellisen historian pitkän jatkumon Aristoteleesta Akvinolaisen kautta Lockeen. Antiikissa syntyneet ideat ovat siirtyneet oman aikamme parhaimpiin kasvatusteorioihin. Omaperäisesti Salmela todistaa Kreikan filosofian ja sivistyksen – *παιδεία* tarkoitti vanhasa Kreikassa muun muassa kansalaisyhteiskunnasta – yliajallista merkitystä länsimaiselle sivistykselle.

Polybios Kreikkalainen huomauttaa mitä loogisimmin: kunniallisen kritiikin ei ensisijaisesti pidä hakea sellaista, mistä tekijä vaikenee vaan tutkia sitä, mitä tämä käsittelee. Jos kriitikko havaitsee tässä suhteessa virheitä, hän voi päätellä poisjättöjen kielivän tietämät-

tömyydestä. Mutta jos kaikki tekijän kirjoittamat asiat ovat joko tosia tai ainakin todennäköisiä, kriitikon kuuluu tunnustaa, että tekijä vaikenee, silloin kuin hän sen metodin valitsee, harkitusti eikä tietämättään.

FT Juhani Sarsila toimii aate- ja oppihistorian dosenttina Tampereen yliopiston yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikössä.